

Е.М. ЗАБАРНА

д.е.н., проф., завідувач кафедри економічних систем і управління інноваційним розвитком Одеського національного політехнічного університету

М.В. БОГАЧЕНКО

магістр з економіки підприємств

АКТИВІЗАЦІЇ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТРАЄКТОРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В статті досліджено специфіку визначення, функціонування та розвитку малого підприємництва як такого. Проаналізовано основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва в регіональному розрізі та по Україні в цілому. Виявлено чинники, що перешкоджають розвитку малих підприємств. Визначено кількісні та якісні критерії оцінки розвитку малого підприємництва. Доведено пряму залежність між розвитком суб'єктів малого підприємництва та активного соціально-економічного розвитку регіонального простору.

Ключові слова: суб'єкти малого підприємництва, траєкторія розвитку регіону, якісні та кількісні критерії, стримуючи та стимулюючи чинники, регіональні програми розвитку

ZABARNA ELEONORA N.

Doctor of Science (Economic), Professor

Chief of Department of Economics systems and Management of Innovative Development

Odessa National Polytechnic University

BOHACHENKO MARGARYTA

Master Enterprise's Economics

ACTIVATION OF SMALL ENTREPRENEURSHIP AS BASIS OF FORMING TRAJECTORIES OF REGIONAL DEVELOPMENT

Abstract. This article is about researching specifics of functioning and development of the small entrepreneurship as whole system. Author analyzes the main indicators of small entrepreneurship in the regional context and in Ukraine in general. The article identifies key factors that are impeding development of the small enterprises; determines quantitative and qualitative evaluation criteria for development of the small entrepreneurship; proves a direct relationship between the small entrepreneurship's development and the active socioeconomic regional development.

Keywords: the subjects of small entrepreneurship, the trajectory of regional development, qualitative and quantitative criteria, stimulating and restraining factors, regional development programs.

Постановка проблеми. Суб'єкти малого підприємництва відіграють важливу економічну та соціальну роль у розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому, оскільки їх функціонування є одним з головних чинників структурних змін в економіці, модернізації національного господарства, становлення нових ресурсів економічного зростання, підвищення якості життя населення.

В сучасних умовах економічного розвитку мале підприємництво можна визначити як суб'єкт приватної власності, який за невеликої кількості співробітників здійснює реалізацію продукції (робіт, послуг) в межах конкретного комерційного сектору національної економіки, маючи при цьому

обмежену кількість матеріальних ресурсів. Стимулювання розвитку малого підприємництва у регіонах України набуває першочергового значення у відновленні національної економіки, завдяки чому стає можливим досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку як регіонів, так і країни в цілому. Становлення та повноцінний розвиток малого підприємництва у регіонах може вирішити ряд проблем, які пов'язані із розвитком конкуренції, впровадженням нових технологій, підвищенням ефективності виробництва, активізацією інноваційної діяльності, подоланням безробіття.

За умов дестабілізації економіки та обмеження фінансових ресурсів, саме суб'єкти малого підприємництва не вимагають великих стартових інвестицій, мають широке обертання ресурсів, спроможні, за певної підтримки, швидко й ефективно вирішувати проблеми, які виникають у економічній діяльності.

В той же час, сектор малого підприємництва найбільше потерпає від високого рівня оподаткування, тиску з боку монополій, браку матеріальних ресурсів та власних коштів, труднощів, які пов'язані з фінансуванням та кредитуванням їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розвитку малого підприємництва, а також його ролі у національній та регіональній економіках, досліджувалися як іноземними, так і вітчизняними фахівцями. Зокрема, розв'язанням даної проблеми присвячено праці Бейгула С. Б. [1], Безуглої Л. С. [2], Бутенка А. І. [3], Головня Ю. І. [4], Кампо Г. М. [5], Соколенка В. А. [6], Тимченка О. І. [7], Яковенка Н. М. [8] та інших, які визначають місце малих підприємств та обґрунтовують, що вони є однією з невід'ємних частин національної економіки та пріоритетним елементом соціально-економічного зростання та розвитку держави. Поряд з тим, у визначених наукових роботах недостатньо розглянуто саме мале підприємництво з точки зору його регіональної складової, що обумовлює потребу в здійсненні наукового пошуку у даному напрямі.

Для того, щоб розкрити сутність і роль малого підприємництва для економіки регіонів України, необхідно для початку визначити значення поняття «мале підприємство». Вперше класифікація малих підприємств в залежності від кількості працівників, річного балансу та обороту була запропонована у Рекомендаціях Європейської комісії [10] (табл.1).

Таблиця 1 – Класифікація малих підприємств за Рекомендаціями Європейської комісії

Тип підприємства	Кількість працівників		Річний оборот (в млн. євро)		Річний баланс (в млн. євро)
Мікропідприємство	<10	та	<=2	або	<=2
Мале підприємство	<50	та	<=10	або	<=10

Відповідно до частини 3 ст.55 Господарського кодексу України [11], суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи (підприємці) або юридичні особи (суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності), у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності

не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Тобто, відповідно до обсягів господарського обороту і чисельності працівників (незалежно від форм власності) підприємство може бути віднесено до категорії малих підприємств. До малих підприємств належать новостворювані та діючі підприємства:

- у промисловості та будівництві – з чисельністю працюючих до 200 осіб;
- в інших галузях виробничої сфери – з чисельністю працюючих до 50 осіб;
- у науці і науковому обслуговуванні – з чисельністю працюючих до 100 осіб;
- у галузях невиробничої сфери – з чисельністю працюючих до 25 осіб;
- у роздрібній торгівлі – з чисельністю працюючих до 15 осіб.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками світові експерти, які досліджують питання економічного розвитку, відмовляються від традиційних підходів, які полягають у визначній ролі суб'єктів великого підприємництва у становленні та розвитку національних економік. Замість цього вони почали звертати особливу увагу на роль суб'єктів малого підприємництва, оскільки світова практика свідчить, що в країнах з розвинутою ринковою економікою суб'єкти малого підприємництва безпосередньо впливають на розвиток національної економіки в цілому. В розвинених країнах суб'єкти малого підприємництва є представниками середнього класу, який служить базою для стабільного розвитку економіки [8]. Основними перевагами суб'єктів малого підприємництва є:

- 1) гнучке реагування на внутрішні та зовнішні проблеми – ієрархічна структура суб'єктів малого підприємництва простіша, ніж у суб'єктів великого підприємництва, які вже мають встановлені способи роботи і процедури, які важко змінити. Тому вони можуть досягти більш швидкого вирішення проблем;
- 2) розвиток особистих відносин – малі підприємства можуть вільно будувати стосунки із клієнтами, співробітниками і постачальниками;
- 3) винахідливість та інноваційність – малим підприємствам легше впроваджувати та розвивати нові ідеї;
- 4) низькі накладні витрати – через невеликий масштаб виробництва діяльність відбувається у невеликих приміщеннях із низькими комунальними витратами, невеликою орендною платою тощо. Низькі витрати призводять до зниження цін на продукцію (роботи, послуги);
- 5) діяльність на обмежених ринках збуту – великі підприємства з високими накладними витратами повинні виробляти великі обсяги продукції (робіт, послуг) для покриття своїх витрат. На відміну від них, малі підприємства можуть отримувати прибуток від менших обсягів продажів.

В Україні, в 2014 р. кількість малих підприємств (з урахуванням мікропідприємництва) складала 95,2 % (рис. 1) [9].

Рисунок 1 – Розподіл підприємств за розміром у 2014 році, %

Враховуючи свої розміри, малі підприємства не можуть генерувати стільки коштів, як великі підприємства, в той же час: вони стимулюють економічний розвиток за рахунок задоволення місцевих потреб населення, створення нових можливостей для працевлаштування, а також виступають основою для залучення інновацій у суспільство шляхом винаходу нових продуктів або впровадження нових рішень для вже існуючих ідей.

До якісних критеріїв оцінки розвитку малого підприємництва можна віднести такі: організаційно-функціональна гнучкість, високий рівень конкуренції, простота організації, поєднання в одній особі кількох виробничо-управлінських функцій, переважна орієнтація на місцеві джерела сировини і ринки збуту продукції, обмеженість грошових і матеріальних ресурсів, потреба у розумній підтримці державою і великим бізнесом. До кількісних критеріїв відносять: кількість працівників (зайнятих та найманих), оборот (обсяг) реалізованої продукції (робіт, послуг), капітальні інвестиції тощо. Основні кількісні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва України наведено у табл. 2.

З табл. 2 видно, що за підсумками 2014 р. частка малих підприємств у загальній кількості підприємств складає 95,2 %. Упродовж 2010-2014 рр. даний показник не зазнавав суттєвих змін. Обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) впродовж п'яти років майже не змінюється і на кінець 2014 р. становив 16,9 %. Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах на кінець 2014 р. становила 26,8 % від загальної кількості зайнятих.

Значення цих показників свідчить про низький рівень розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні. В країнах з розвинутою ринковою економікою чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва, як правило, перевищує 50 % населення працездатного віку (країни ЄС), а подекуди, може наближатись і до 80 % (Японія) [13]. Продукція малих підприємств формує понад 50 % ВВП країн «старої» Європи (Німеччина, Франція) та понад 30–40 % ВВП у країнах «нової» Європи (Чехія, Словаччина, Угорщина). В Україні цей показник, станом на 2014 р., становив 4,3 %.

Таблиця 2 – Основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) в Україні за 2010-2014 рр.

Показник	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість підприємств, од. % до загальної кількості підприємств	357241 94,3	354283 94,3	344048 94,3	373809 95,0	324598 95,2
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн. % до загального обсягу реалізованої продукції	779197,8 16,9	807777,0 15,2	916287,2 16,0	933717,7 16,6	981300,1 16,9
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб % до загальної кількості зайнятих працівників	4958,6 27,2	4442,0 26,9	4285,2 26,7	4291,2 27,1	4115,2 26,8
Кількість найманих працівників, тис. осіб % до загальної кількості найманих працівників	3033,0 26,1	3036,3 26,1	2950,7 25,7	2843,9 26,0	2420,8 25,6
Витрати на оплату праці, млн. грн. % до загальних витрат на оплату праці	27792,7 14,3	37052,3 16,0	43071,3 15,7	44528,8 16,0	40181,0 15,4
Відрахування на соціальні заходи, млн. грн. % до загальних відрахувань на соціальні заходи	9256,6 13,2	12438,6 15,0	15573,5 15,7	15737,7 15,7	14313,0 15,4
Капітальні інвестиції, млн. грн. % до загальних капітальних інвестицій	21189,4 16,2	34320,4 17,8	36841,2 16,1	38767,1 17,9	27933,8 15,7
Фінансові результати до оподаткування:					
- прибуток, млн. грн. % до загального прибутку до оподаткування	27770,0 14,6	36975,6 14,5	39794,1 16,0	39640,9 18,9	49156,1 21,0
- збиток, млн. грн. % до загального збитку до оподаткування	43417,1 32,1	42032,9 30,7	49048,1 28,5	64698,8 32,6	224418,5 28,1

Джерело: Складено авторами на основі [12]

Все це пов'язано з рядом внутрішніх та зовнішніх проблем, які перешкоджають розвитку малого підприємництва. Серед них можна виділити: недосконале нормативно-правове забезпечення діяльності, недостатня фінансова підтримка з боку держави, майже відсутнє залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання державних замовлень, складність просування вітчизняної продукції на міжнародні ринки, відсутність чіткої системи податкових пільг, нерівномірне розташування та розвиток суб'єктів малого підприємництва по регіонах тощо.

Результати щорічного рейтингу Світового банку щодо простоти ведення підприємницької діяльності, який визначає якість правил регулювання підприємницької діяльності та її вплив на ділову активність підприємств, свідчить, що за останні десять років Україна підвищила свої позиції щодо поліпшення умов ведення бізнесу (табл. 3). Прогрес в цьому рейтингу – один з ключових індикаторів, за яким іноземні інвестори та бізнесмени оцінюють ефективність реформ, що здійснює Уряд.

Таблиця 3 – Україна у рейтингу «Doing Business» за 2006-2016 рр.

Рік \ Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Позиція у загальному рейтингу	124	128 (↓4)	139 (↓11)	145 (↓6)	142 (↑3)	145 (↓3)	152 (↓7)	137 (↑15)	112 (↑25)	87 (↑25)	83 (↑4)
Реєстрація підприємства	-	101	109 (↓8)	128 (↓19)	134 (↓6)	118 (↑16)	112 (↑6)	50 (↑62)	47 (↑3)	70 (↓23)	61 (↑9)
Отримання дозволу на будівництво	-	107	174 (↓67)	179 (↓5)	181 (↓2)	179 (↑2)	180 (↓1)	183 (↓2)	41 (↑142)	139 (↑2)	140 (↓1)
Підключення до електромереж	-	-	-	-	-	-	169	166 (↑3)	172 (↓6)	138 (↑34)	137 (↑1)
Винайм робочої сили	-	107	102 (↑5)	100 (↓5)	83 (↑17)	-	-	-	-	-	-
Реєстрація власності	-	133	138 (↓5)	140 (↓2)	141 (↓1)	164 (↓23)	166 (↓2)	149 (↑17)	97 (↑52)	64 (↑33)	61 (↑3)
Кредитування	-	65	68 (↓3)	28 (↑40)	30 (↓2)	32 (↓2)	24 (↑6)	23 (↑1)	13 (↑10)	17 (↓4)	19 (↓2)
Захист інвесторів	-	142	141 (↑1)	142 (↓1)	109 (↑33)	109 (-)	111 (↓2)	117 (↓5)	128 (↓11)	87 (↑41)	88 (↓1)
Оподаткування	-	174	177 (↓3)	180 (↓3)	181 (↓1)	181 (-)	181 (-)	165 (↑16)	164 (↑1)	106 (↑58)	107 (↓1)
Міжнародна торгівля	-	106	120 (↓14)	131 (↓11)	139 (↓8)	139 (-)	140 (↓1)	145 (↓5)	148 (↓3)	109 (↑39)	109 (-)
Забезпечення виконання контрактів	-	26	46 (↓20)	49 (↓3)	43 (↑6)	43 (-)	44 (↓1)	42 (↑2)	45 (↓3)	98 (↓53)	98 (-)
Відновлення платоспроможності	-	139	140 (↓1)	143 (↓3)	145 (↓2)	150 (↓5)	156 (↓3)	157 (↓1)	162 (↓5)	141 (↑21)	141 (-)

Джерело: Складено авторами на основі [14]

Як видно з табл.3, найбільш суттєві зміни у позитивний бік відбулися за позиціям: реєстрації підприємства (101 місце у 2007 р. та 61 місце у 2016 р.), реєстрація власності (133 місце у 2007 р. в порівнянні з 61 місцем у 2016 р.), кредитування (65 місце у 2007 р. в порівнянні з 19 місцем у 2016 р.), захист інвесторів (142 місце у 2007 р. та 88 місце у 2016 р.) та оподаткування (174

місце у 2007 р. та 107 місце у 2016 р.). При цьому, значно погіршилися умови забезпечення контрактів (26 місце у 2007 р. в порівнянні із 98 місцем у 2016 р.) та отримання дозволу на будівництво (107 місце у 2007р. та 140 місце у 2016р.).

В цілому, в рейтингу Doing Business-2016, Україна зайняла 83 місце серед 189 країн, і знаходиться в середині списку поряд з Фіджі та Брунеєм. Україна знаходиться нижче середнього рівня за такими категоріями: врегулювання неплатоспроможності – 141 місце, дозвіл на будівництво – 140 місце, підключення до електромереж – 137 місце, міжнародна торгівля – 109 місце, сплата податків – 107 місце. Процедура сплати податків займає майже 350 годин, тоді як в країні-лідері – Катар – усього 41 годину; процедура банкрутства займає майже 3 роки, коли, наприклад, у Фінляндії – менше року, а дозвіл на будівництво становить майже 15% від вартості самого будівництва (для порівняння в Сінгапурі ця цифра становить лише 3%).

У 2015 р. Верховна Рада прийняла певні нормативно-правові акти щодо прав міноритарних акціонерів, спрощення реєстрації власності, спрощення процедур міжнародної торгівлі, дерегуляції реформ на державних підприємствах але цього недостатньо. Економічні реформи зараз відійшли на другий план. Затримки та складності пов'язані з прийняттям економічних законопроектів свідчать про неадекватну увагу до економічних проблем. Вважаємо, що економічні закони мають отримати певний пріоритет у Верховній Раді.

Проведений нами аналіз свідчить, що однією з проблем розвитку малого підприємництва є нерівномірне розташування та розвиток суб'єктів малого підприємництва у регіонах. Основні показники, що характеризують стан малого підприємництва в регіонах України за 2014 р. представлено в табл. 4.

Отже, дані офіційної статистики свідчать про нерівномірну концентрацію малих підприємств на 10 тис. осіб за регіонами: від 44,7 в Чернівецькій і в Рівненській областях (найнижчий рівень концентрації) до 302,2 у м. Києві (найвищий рівень). Розрив між найвищим і найнижчим значеннями цього показника сягає 6,8 разів. Суттєві регіональні розбіжності в концентрації малих підприємств свідчать про нерівномірний економічний розвиток регіонів, а також те, що в деяких з них деіндустріалізація набула загрозливих масштабів.

В регіональному розрізі найкращі показники за кількістю малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України у містах Києві (302,2), Київській (103,0), Одеській (99,8), Харківській (90,8) і Миколаївській (89,7) областях. Тільки в цих регіонах спостерігається перевищення кількості малих підприємств на 10 тис. населення над середньо українським показником (89,5). Найнижче значення цих показників у Рівненській (44,6), Чернівецькій (44,7), Закарпатській (48,2) та Тернопільській (48,2) областях.

Багато аграрних областей демонструють високу частку зайнятих на малих підприємствах і питому вагу малих підприємств у сукупному обсязі реалізації підприємств і водночас характеризуються нижчою концентрацією малих підприємств. Найчастіше в регіонах, де домінують малі підприємства, спостерігається низька концентрація підприємств, а можливості для економічної діяльності обмежені. У той же час саме у таких регіонах

підвищення ефективності малих підприємств є вирішальним фактором для забезпечення економічного зростання регіону в цілому.

Таблиця 4 – Основні показники діяльності малих підприємств (з урахуванням мікропідприємств) за регіонами України у 2014 році

Регіон	Кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, од.	Зайнятість на підприємствах, % від всіх підприємств	Сукупний обсяг реалізації підприємств, % від всіх підприємств	Обсяг реалізації на одне підприємство, млн. грн.	Частка підприємств, які отримали прибуток, % від малих підприємств	Обсяг сплаченого єдиного податку на одне підприємство, тис. грн.
Середній показник по Україні	89,5	27,1	17,2	6,9	66,5	13,2
Автономна республіка Крим	*	*	*	*	*	*
м. Севастополь	*	*	*	*	*	*
Вінницька область	57,9	34,5	27,0	5,1	71,0	12,5
Волинська область	52,8	31,3	15,3	5,7	66,5	16,0
Дніпропетровська область	79,9	19,3	12,2	6,8	66,0	14,7
Донецька область	65,9 (2013)	13,2	7,1	10,1	64,7	9,3
Житомирська область	52,4	32,8	24,7	4,7	64,4	11,6
Закарпатська область	48,2	33,1	19,8	4,8	74,0	11,6
Запорізька область	81,9	26,7	16,5	7,5	68,2	8,9
Івано-Франківська область	57,4	38,8	24,3	4,7	74,3	11,2
Київська область	103,0	26,3	16,6	7,5	67,8	12,9
м. Київ	302,2	25,9	16,2	10,9	60,4	23,6
Кіровоградська область	77,9	37,1	25,2	6,1	78,3	10,1
Луганська область	50,7 (2013)	15,6	12,8	4,7	69,5	6,9
Львівська область	73,1	28,8	20,7	5,5	66,2	10,2
Миколаївська область	89,7	37,0	25,5	3,8	73,4	10,1
Одеська область	99,8	34,4	28,0	5,0	69,5	12,6
Полтавська область	68,9	23,0	13,7	6,1	71,1	11,5
Рівненська область	44,6	34,4	21,5	5,4	65,2	9,6
Сумська область	51,7	28,3	22,1	4,8	67,2	10,1
Тернопільська область	48,2	36,4	13,2	5,1	72,1	10,2
Харківська область	90,8	28,6	25,5	5,0	64,6	10,2
Херсонська область	76,4	42,7	39,8	3,5	69,5	10,7
Хмельницька область	53,5	35,2	26,8	4,8	69,3	8,7
Черкаська область	65,1	31,6	21,9	6,1	72,6	13,2
Чернівецька область	44,7	43,5	36,0	... **	... **	11,0
Чернігівська область	56,9	32,6	20,9	4,9	69,2	9,6

* відсутність даних

** дані вилучено з метою забезпечення вимог ЗУ «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації

Джерело: складено авторами на основі [9]

Аналіз регіонів за основними показниками діяльності малих підприємств (табл.5) свідчить про те, що м. Київ є абсолютним лідером за концентрацією бізнесу і сплатою податків до міського і державного бюджетів. Високі показники столиці впливають на середньоукраїнські в бік їх завищення, через що більшість регіонів мають нижчі показники податкових надходжень від малих підприємств у розрахунку на одного суб'єкта, ніж середньоукраїнські. Більшість регіонів не можуть конкурувати з м. Київ за базовими економічними показниками та рівнем розвитку малих підприємств. Рівень економічного розвитку столиці, висока концентрація бізнесу і платоспроможний попит з боку як населення, так і бізнесу дозволяють малим підприємствам мати високі обсяги реалізації в середньому на одне мале підприємство (10,9 млн. грн. в м. Київ проти 6,9 млн. грн. у середньому в Україні). Виходячи з цього, регіональні відмінності структури економіки і сукупності малого підприємництва повинні бути враховані в регіональних програмах підтримки і розвитку малого підприємництва, а також в державній (національній) стратегії розвитку малого підприємництва, яка повинна включати перелік цільових показників для моніторингу динаміки змін в секторі малого підприємництва у країні загалом та за регіонами.

Аналіз даних табл.5 показує, що найбільша величина валового регіонального продукту на одну особу зареєстровано в наступних регіонах: м. Київ – 109402 грн., Дніпропетровська область – 46333 грн., Київська область – 39988 грн. та Полтавська область – 39962 грн. Найнижче значення цього показника зафіксовано у Чернівецькій області – 15154 грн., Тернопільській області – 16819 грн. та Закарпатській області – 17044 грн.

Найбільша доля малих підприємств у сукупному обсязі реалізації підприємств зареєстрована у Івано-Франківській області – 88 %, Херсонській області – 88 % та Закарпатській області – 84 %; найменша доля – у Донецькій області (35 %), Дніпропетровській області (37 %) та Луганській області (38 %).

Найбільша величина малих підприємств у сукупній кількості зайнятих на підприємствах зафіксовано у Херсонській (94 %), Кіровоградській (93 %), Закарпатській (91 %), Житомирській (91 %) та Тернопільській (91 %) областях. Найнижче значення – у Донецькій (51 %), Луганській (55 %) та Дніпропетровській (56 %) областях.

Значення показника наявного доходу на 1 особу найбільше у м. Києві (55842 грн.), Дніпропетровській (33352 грн.) та Запорізькій (28388 грн.) областях. Найнижче значення – у Закарпатській області (17929 грн.), Тернопільській області (18994 грн.) та Чернівецькій області (19438 грн.). При цьому середня заробітна плата у регіонах значно відрізняється: найбільше значення у м. Києві – 5376 грн. в порівнянні з найнижчим показником у Тернопільській області – 2527 грн.

Домінуючи сектори економіки основних регіонів також відрізняються. У Центральній Україні (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Київська та Черкаська області) трьома домінуючими секторами економіки за обсягами реалізації продукції є промисловість (51,7 %), торгівля (30,8 %) та сільське господарство (8,4 %).

Таблиця 5 – Рівень економічного розвитку регіонів, стан ринку праці та роль малого (з урахуванням середнього) підприємництва (МП) в місцевій економіці в 2014 році

Регіон	Валовий регіональний продукт (ВРП) на одну особу в 2013 р., грн.	Частка МП у сукупному обсязі реалізації підприємств, %	Частка МП у сукупній кількості зайнятих на підприємствах, %	Наявний дохід на 1 особу, грн.	Рівень зайнятості працездатного населення, %	Рівень безробіття у працездатному віці (% від економічно активного населення працездатного віку)	Середньомісячна номінально заробітна плата, грн.
Автономна республіка Крим м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька область	22303	72	83	24272	63,9	11,1	2810
Волинська область	19817	51	86	21083	60,9	10,3	2721
Дніпропетровська область	46333	37	56	33352	70,1	8,3	3641
Донецька обл.*	37830	35	51	26418	36,7	11,3	3858
Житомирська область	20286	83	91	22913	61,6	12,3	2763
Закарпатська область	17044	84	91	17929	63,3	9,6	2744
Запорізька область	30526	44	68	28388	67,2	8,8	3432
Івано-Франківська область	24022	88	86	20988	59,0	8,6	2875
Київська область м. Київ	39988 109402	54 63	66 68	27391 55842	66,4 69,3	8,1 7,2	3489 5376
Кіровоградська область	25533	83	93	21671	62,7	11,7	2789
Луганська область*	24514	38	55	25590	60,4	11,8	3377
Львівська область	24937	69	74	23136	62,9	8,8	2961
Миколаївська область	27355	63	78	23869	66,3	9,4	3344
Одеська область	29118	76	75	25572	65,0	7,0	3129
Полтавська область	39962	47	74	25371	65,2	11,8	3179
Рівненська область**	19003	... **	... **	21165	59,9	11,7	3033
Сумська область	23517	69	77	23559	63,7	10,2	2877
Тернопільська область	16819	43	91	18994	58,5	12,0	2527
Харківська область	31128	72	75	26098	68,6	8,1	3143
Херсонська область	19311	88	94	21724	65,3	10,2	2617
Хмельницька область	20165	79	88	22789	62,0	9,9	2878
Черкаська область	26168	67	86	21633	66,4	10,5	2829
Чернівецька область**	15154	... **	... **	19438	57,0	10,2	2578
Чернігівська область	22603	72	90	23600	63,6	12,1	2690

* - дані за 2014 р. подані без урахування частини зони проведення антитерористичної операції; дані по кількості МП на 10 тис. осіб подано за 2013 р.

** - дані вилучено з метою забезпечення вимог ЗУ «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації

Дані наведено без урахування діяльності банків, бюджетних установ та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2014 році.

Джерело: складено авторами на основі [9]

Частка малого підприємництва (з урахуванням середнього) у сукупному обсязі реалізації підприємств складає 48 %. При цьому внесок малих підприємств в обсяг реалізації становить 100 % в таких секторах економіки, як готельно-ресторанний бізнес, інформація та телекомунікації, фінансова та страхова діяльність, нерухомість, допоміжне обслуговування, освіта та охорона здоров'я.

На Півдні України (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та Автономна республіка Крим) трьома основними галузями є промисловість (42,5 %), торгівля (31,8 %) та транспорт і логістика (9,0 %). Доля малого підприємництва – 64 %. Найзначніший внесок малих підприємств в обсяг реалізації формують наступні сектори економіки: будівництво, готелі та ресторани, фінансова та страхова діяльність, нерухомість, професійні послуги, допоміжне обслуговування, освіта та охорона здоров'я, мистецтво та розваги.

Трьома основними секторами економіки на Півночі України (Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області) є торгівля (44,1 %), промисловість (34,7 %) та сільське господарство (11,4 %); м. Київ – торгівля (46,9 %), промисловість (24,3 %) та професійні послуги (8,2 %). Частка малого підприємництва – 60 % (м. Київ – 63 %). Будівництво, готелі та ресторани, нерухомість, інформація та телекомунікації, освіта, фінансова та страхова діяльність, професійні послуги, допоміжне обслуговування, охорона здоров'я, мистецтво та розваги формують основний внесок малих підприємств в обсяг реалізації.

На Західній Україні (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька та Закарпатська області) торгівля (43,6 %), промисловість (33,2 %) та сільське господарство (9,9 %) є основними секторами економіки. Частка малого підприємництва – 67 %. При цьому внесок малих підприємств в обсяг реалізації становить 100 % в таких секторах економіки, як будівництво, готельно-ресторанний бізнес, інформація та телекомунікації, фінансова та страхова діяльність, професійні послуги, допоміжне обслуговування, освіта та охорона здоров'я, мистецтво і розваги.

Основними секторами економіки на Східній Україні (Донецька, Харківська та Луганська області) є промисловість (52,2 %), торгівля (30,3 %) та транспорт і логістика (5,5 %). Частка малого підприємництва – 47 %. Готелі і ресторани, освіта та охорона здоров'я, інформація та телекомунікації, фінансова та страхова діяльність складають основну частку обсягу реалізації у малому підприємстві.

Серед основних чинників, що стримують активний розвиток малих підприємств по регіонах, можна виділити:

- низький рівень менеджменту та відсутність висококваліфікованих анти кризисних менеджерів в сфері малого підприємництва;
- низькій рівень технічної озброєності;
- відсутність системи самоорганізації та повної інформації про ринкову ситуацію;

- здебільшого прагнення до повної самостійності та незалежності, в той час, коли більшість зарубіжних малих підприємств працюють в умовах субпідряду, франчайзингу тощо.

Висновки. Незважаючи на деякі позитивні зрушення щодо створення в регіонах країни позитивного клімату для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, основні перешкоди для активного функціонування малого підприємництва залишилися. Основний негативний вплив спричиняють такі стримуючі чинники, як загальний спад товарного виробництва, високий рівень інфляції, нестабільна політична ситуація, високий рівень корупції, низький платоспроможний рівень населення тощо. При наявній тенденції росту малого підприємництва, його абсолютні та відносні показники залишаються на низькому рівні.

В сучасних кризових умовах економічного розвитку України, подальший розвиток малого підприємництва повинен набувати регіональної спрямованості, яка сприятиме поживленню економічної активності у регіонах; формуванню на місцевих ринках конкурентного середовища щодо пропозиції товарів та послуг, підвищення їх якості; збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів; уповільненню обсягів трудової міграції активної частини працездатного населення за кордон тощо.

Формування сприятливого для розвитку малого підприємництва клімату в регіонах, значною мірою залежить від комплексу відповідних дій та заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (в тому числі інституційно-інфраструктурне забезпечення малого підприємництва в регіонах) з активним залученням неурядових, громадських організацій та підприємств; реальне (а не декларативне) зменшення адміністративного втручання в діяльність малих підприємств.

Для цього потрібно збільшити державне фінансування регіональних програм підтримки і розвитку малого підприємництва; долучати суб'єктів малого підприємництва до участі у формуванні регіональної політики; привести у відповідність чинні нормативно-правові акти до принципів державної регуляторної політики; створити відкриті бази даних для інвесторів, які будуть містити інформацію про діяльність суб'єктів малого підприємництва; розробити механізми фінансово-кредитної підтримки та правила щодо поліпшення оподаткування для суб'єктів малого підприємництва; стимулювати впровадження у регіонах інноваційних технологій, які будуть реалізуватися малими підприємствами, та сприяти налагодженню їх зав'язків із суб'єктами середнього та великого підприємництва тощо. Особливу увагу необхідно зосередити на залученні суб'єктів малого підприємництва до розробки та виконання регіональних бізнес-проектів (в тому числі таких, що визнано пріоритетними), регіональних замовлень; запровадження освітніх програм для суб'єктів малого підприємництва щодо нормативно-правового регулювання та фінансово-податкового консультування.

Література

1. Бейгул С. Б. Розвиток малого підприємництва в регіонах України / С. Б. Бейгул, Т. В. Романова // Ефективна економіка. – 2011. – № 3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_3
2. Безугла Л. С. Соціально-економічні функції держави щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні / Л. С. Безугла // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – 2011. – №2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=245>
3. Бутенко А. І. Мале підприємництво Одеського регіону: сучасний стан та проблеми розвитку / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, Н. І. Носова // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 238-248. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_52_26
4. Головня Ю. І. Детермінанти розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні / Ю. І. Головня // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 88-96. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_90_12
5. Кампо, Г. М. Управління розвитком малого бізнесу на регіональному рівні [Текст] / Г. М. Кампо, Н. М. Дочинець // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 2 (36). – С. 73–77. – Бібліогр.: с. 77 (11 назв).
6. Соколенко В. А. Роль малого бізнесу в регіональній економіці / В. А. Соколенко, А. Г. Струкова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – 2013. – № 6. – С. 123-127.
7. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України / О. І. Тимченко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. №6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135>
8. Яковенко Н. М. Проблеми розвитку малого бізнесу України в умовах глобалізації економіки / Н. М. Яковенко. // Економіка. Управління. Інновації. – 2009. – № 2.
9. Мале і середнє підприємництво в Україні: стан розвитку та регіональні відмінності (2010–2014 роки) – К.: Проект USAID «Впевнений бізнес – заможна громада», Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 96 с.
10. Рекомендація Європейської Комісії 96/280/ЄС від 3 квітня 1986 року щодо визначення малих та середніх підприємств (ОJ No. L 107, 30.04.96) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a07
11. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>>

12. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва» / За ред. Кузнецової М. В. – К.: Державна служба статистики, 2015.

13. Щодо ефективності підтримки та перспектив розвитку малого підприємництва у регіонах / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/903/>

14. Doing Business 2006-2016 / A World Bank Group Flagship Report. [Electronic Source] – Access Mode: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/>

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Забарна Елеонора Миколаївна

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічних систем і управління інноваційним розвитком Одеського національного політехнічного університету МОН України

Адреса: 65113, м.Одеса.

Пр-т Академіка Глушка 11-е кв.109

Контактні телефони (050)-542-0-585, робочий (048) 705-86-13

Електронна пошта eleonoraZ@ukr.net